

พระโอวาทของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ประทานที่โรงเรียนปัตตานี

เมื่อวันท ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๒

พระยาศรีนครชัย (ประวงศ์ อมาตยกุล)

พิมพ์ในงานปลงศพของคุณ

นางพร อมาตยกุล ผู้มารดา

บวชก พ.ศ. ๒๔๗๕

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาคร

หอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๕ นครราชสีมา

โครงการฯ, ปีที่ ๑, ๔๒ พ.ศ., ๒๕๐๕-๒๕๐๖.

พระโอรสของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

ประทานที่โรงเรียนปัตตานี

เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๓๒

พระยาศรีนครชัย (ประวงศ์ อมาตยกุล)

พิมพ์ในงานปลงศพของคุณ

นางพร อมาตยกุล ผู้มารดา

บวชก พ.ศ. ๒๕๓๕

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

เลขห้อง

104

เลขหมู่

895.915

61495 WW

เลขทะเบียน

432 U. 15556

CONCLUSIONS

၈၇၂၆ ဘဏ္ဍာစာ

วันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕

สารบัญ

ปรารภเบื้องต้น
ว่าด้วยการเรียน
ว่าด้วยการสอน
ว่าด้วยการทำการ

หน้า ๓

” ๔

” ๓๒

” ๒๕

พระโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราช
ประทานที่โรงเรียนเมืองปัตตานี

เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๒

ปรารภเบื้องต้น

๑. ตั้งแต่นั้นมามณฑลปัตตานีคราวก่อน กว่า ๒๐ ปี
จึงได้มีโอกาสมาอีกในคราวนี้ มาเห็นบ้านเมืองรุ่งเรือง
ด้วยความเจริญแพร่หลาย ผิดกับเคยเห็นแต่ก่อนมาก
มายหลายอย่าง เป็นที่น่าพอใจมากจะได้ โดยยาก เดียว
นมทางรถไฟไปมาได้สะดวก ทั้งมีถนนหนทางอาจใช้รถยนต์
ไปได้ ถึงกันทั่วทุกจังหวัดในมณฑล ในพื้นที่ก็เกิดเรือก
สวนไร่นาการค้าขายและทำเหมืองแร่เจริญ โภคทรัพย์อุดม
สมบูรณ์ยิ่งกว่าแต่ก่อนมาก และยังมีข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่ง
คือการศึกษากว้างขวางของประชาชนเจริญขึ้นในมณฑลปัตตานี

เดียวนมโรงเรียนคงแพร่หลายได้เห็นตามระยะทางที่ผ่านมา
 ก็หลายแห่ง มีนักเรียนทั้งเด็กชายและหญิง เด็กนักเรียน
 ที่เป็นลูกเสือและเป็นสมาชิกกองลูกเสือมาก ดังเกิด
 บรรดาการที่เกิดขึ้นใหม่ ดูประสานกับประเพณีโบราณ
 ในบ้านเมืองเรียบร้อยอยู่เย็นเป็นสุขทั่วไป ใครได้เคย
 เห็นมณฑลปัตตานีเมื่อครั้งยังมิได้จัดเป็นมณฑล แล้ว
 มาเห็นเช่นปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ คงยินดีไม่เลือกหน้า ถ้า
 ว่าเฉพาะส่วนตัวฉันเองซึ่งได้เคยมีหน้าที่ในการปกครอง
 หัวเมืองมณฑลปัตตานีเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มา
 เห็นความเปลี่ยนแปลงแปลกตาว่าแต่ก่อนเช่นกล่าวมา
 ก็ชื่นใจด้วย

๒. ก็แต่ที่เปลี่ยนแปลงแปลกกับแต่ก่อนไม่แต่มณฑล
 ปัตตานีเท่านั้น ถึงตัวฉันเองก็เปลี่ยนแปลงมาด้วย
 ตามเวลา เมื่อมาคราวก่อนยังหนุ่ม มาคราวนี้เป็น
 คนแก่ คราวก่อนมาตรวจตราบัญชาการ คราวนี้
 เป็นแต่มาเยี่ยมเยือน ถึงกระนั้นเมื่อได้มาเห็นไม่ตรึงจิต

ในการต้อนรับทุกจังหวัดในมณฑลต่าง ๆ ที่ผ่านมา ก็
 ยักรู้สึกขอบคุณเป็นอันมาก บรรดาผู้ที่มีแก่ใจต้อนรับ
 ด้เหมือนโดยมากจะรู้แต่ว่าฉันเคยบัญชาการ
 หัวเมืองมาแต่ก่อน มามีแปลกในมณฑลปัตตานี
 พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ สุ่มหเทศาภิบาลรู้การฉันก่อน
 นั้นขึ้นไป ว่าฉันได้เคยจัดการมศึกษา ฯ เมื่อก่อนว่าการ
 กระทรวงมหาดไทย เพราะเมื่อตัวท่านยังเป็นนักเรียน
 อยู่ในโรงเรียนได้เคยเป็นศิษย์ของฉันทคนหนึ่ง เคยฟัง
 ฉันทให้ โอวาทแก่นักเรียน มาพบกันครั้งนั้นท่านจึงวิ่งวอน
 ตังแต่ฉันทเข้ามาถึงมณฑลปัตตานี ว่าขอให้แต่งตั้งโอวาท
 ให้ฟังกันในโรงเรียนอีกสักครั้งหนึ่ง ฉันทจึงรับมาแต่งตั้ง
 ปาฐกถาในวันนั้นให้ส่งประสงค์ของเจ้าคุณเทศา ฯ ก็แต่
 ท่านทั้งหลายที่พร้อมกันมากอยพั่งอยู่ในที่นั้น เป็นเจ้า
 หน้าทราชมการก็มี เป็นครูก็มี ไม่ใช่แต่เฉพาะนักเรียนใน
 โรงเรียนเท่านั้น การที่จะแต่งตั้งปาฐกถาอย่างไรให้พอใจ
 พั่งทุกจำพวกนั้นยากอยู่ ถึงกระนั้นด้วยรู้สึกขอบคุณ

ท่านทั้งหลายที่ได้มีแก่ใจต้อนรับ ก็จะได้คงปรารถนาให้
 พง เช่นพระสวดคยถาฬัพพิ พอเป็นการสนองคุณบ้าง
 เด็กน้อย

ว่าด้วยการเรียน

๓. ในเบื้องต้นจะว่าด้วยการเล่าเรียนก่อน เด็กนั้นก็
 เรียนทั้งหลายบรรดามาอยู่ในที่นี้ ใครเคยคิดบ้างหรือไม่
 ว่าเหตุใดตัวจึงต้องมาเข้าโรงเรียน น่าจะมีบางคนเคย
 นึกว่าอยู่บ้านกว้างเตนเดินหัวด้นูกัดนาน จะกินอยู่ดีใหญ่
 เขาก็ทำให้ไม่ต้องชวนชวาชวายสบายดีแล้ว ทำไมจึงส่งมา
 เข้าโรงเรียน ถ้าคิดเช่นนั้นก็นับด้วยยังไม่รู้ความจริง
 ความจริงนั้น ธรรมดาคนเราเมื่อแรกเกิดจำต้องอาศัย
 ผู้ใหญ่เลี้ยง คือแม่ให้กินนมเป็นต้นจึงรอดชีวิต ครั้น
 ค่อยเติบโตใหญ่ขึ้น แต่เมื่อยังเบาแถมดังเช่นนักเรียนทั้งหลาย
 ก็ยังต้องอาศัยผู้ใหญ่นั่งดูให้ดูกัน เพราะจะ
 หาเลี้ยงตัวเองโดยลำพังยังไม่ได้ ความจริงเพียงที่ความ
 เด็กนักเรียนทั้งหลายเห็นจะรักกันอยู่แล้ว ที่ยังไม่รู้นั้น

คือวันหน้าจะมาถึงไม่ช้านัก เมื่อนักเรียนทั้งหลายนั้นโต
 ขึ้นเป็นหนุ่มเป็นสาว จะอาศัยผู้ใหญ่เหมือนอย่างเมื่อ
 ยังเป็นเด็กไม่ได้ เพราะเขาต้องเลี้ยงเด็กอื่น เช่นน้อง
 ที่เกิดขึ้นภายหลัง หรือว่าเขาแก่ชราอ่อนกำลังลงจะทำ
 การงานหามาเลี้ยงไม่ได้เหมือนแต่ก่อน หรือที่ผู้ใดผู้ใหญ่
 ที่เขาเคยเลี้ยงนั้นล้มตายไปแล้ว เวลานั้นมาถึงเมื่อใด
 ก็จะต้องชวนชวาวหาเลี้ยงตัวเองเท่านั้นไป ไม่เช่นนั้นก็
 จะต้องอดตาย ใช่แต่เท่านั้น ธรรมดาคนเราเมื่อเป็น
 หนุ่มเป็นสาวขึ้นแล้ว เป็นผู้ชายก็มักเมีย เป็นผู้หญิง
 ก็มักผัว เมื่อมีครอบครัวเช่นนั้นก็ต้องชวนชวาวหาให้พอ
 คู่กัน ยังเมื่อมีลูกเกิดขึ้นก็ต้องชวนชวาวยังขึ้นให้
 พอเลี้ยงดูด้วย บางคนมีพ่อแม่อยู่มาถึงเวลานั้น แต่
 แก่เฒ่าปลดปล่อยหาเลี้ยงตัวไม่ได้เอง ลูกที่เป็นหนุ่มเป็น
 สาวก็ต้องหาเลี้ยงดูตอบแทนบุญคุณมิให้พ่อแม่ได้รับความ
 เดือดร้อน ว่าโดยย่อในไม่กี่ปีนักเรียนทั้งหลายจะถึง
 เวลาต้องหาเลี้ยงตัวเองเหมือนกันหมดทุกคน จะผิดกัน

แต่ถ้าใครได้อุตสาหะ^๒ ศึกษาหาความรู้^๑ ได้ตัวเตรียมไว้^๒ เมื่อ
ถึงเวลาจะต้องหาเลี้ยงตัวเองเช่นนั้น ก็อาจจะหาได้สะดวก
เต็มความสุข ใครไม่มีความรู้^๑ ก็จะได้ความทุกข์ยากลำบาก
แก่ตัวไปตลอดชีวิต ที่รัฐบาลตั้งโรงเรียน^๑ กดี ที่พ่อแม่
และปู่ปกครองสั่งเด็กมาเข้าโรงเรียน^๑ กดี ก็ด้วยประสงค์
อย่างเดียวกัน คือจะให้เด็กได้ โอกาสศึกษาหาความรู้^๑
สำหรับตัวเตรียมไว้^๒ เมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นถึงเวลาจะต้องหา
เลี้ยงตัวเองเมื่อใด ก็จะได้รู้ทางทำมาหากินไม่ต้องเป็น
ทุกข์ยากเดือดร้อนเมื่อภายหลัง

๔. อนึ่งการศึกษาย่อมเป็นธรรมดาของเด็ก ถึงจะ
เข้าโรงเรียนหรือไม่เข้าโรงเรียนก็ต้องศึกษาอยู่นั่นเอง
จะขพอให้เห็นเป็นอุทาหรณ์ เช่นบรรดาเด็กที่เกิดมา พอ
รู้ความพ่อแม่ก็สั่งสอนให้ กินอยู่เล่นหัวแต่พอควร และ
บอกให้รู้จักภัยอันตราย เช่นห้ามไม่ให้เดินมดหรือเดินไฟ
เป็นต้น ตลอดจนห้ามมิให้วาทกับผู้อื่นเห็นเป็นการ
สอนให้เด็กรู้จักรักษาศีล ตรงกับตำราเรียกว่า “ดามัญ

คึกษา” คือความรู้อันสมควรแก่ทุกคนจะต้องเรียน ครั้น
 ต่อมาเมื่อเด็กค่อยเติบโตขึ้น ถ้าพ่อแม่เป็นชาวนา ก็เริ่ม
 สอนลูกให้รู้กระบวนการทำนาตั้งแต่ให้เพียงกวักควาย
 เป็นต้น แล้วให้ช่วยพ่อแม่ทำการ สอนให้รู้วิธีทำนาเป็น
 อย่างๆกันไปจนลูกสามารถทำนาได้ โดยลำพังตัวเอง ถ้าพ่อ
 แม่เป็นชาวด่วนหรือเป็นคนค้าขาย หรือเป็นช่าง ก็สอน
 ลูกโดยทำนองเดียวกัน เพื่อจะให้ลูกสามารถหาเลี้ยงตัวได้
 ดึงยทำการนั้น ๆ ในภายหลัง ให้ถนัดเป็นการสอน
 วิชาอาชีพ ตรงกับคำเราเรียกว่า “วิชาญคึกษา”
 คือความรู้อย่างใดเหมาะแก่ใคร คนนั้นก็เรียนแต่อย่างนั้น
 ไม่ต้องเรียนทุกอย่างเหมือนกันหมดทุกคน เช่นกับความ
 รู้อันสมควรแก่คึกษา ประเพณีการคึกษาของเด็กอย่างวาน
 มาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์และยังจะมีต่อไปไม่สุดสิ้น ถ้าหาก
 มีผู้คิดสงสัย ว่าเมื่อเด็กยอมคึกษากับพ่อแม่เป็นธรรมดา
 อยู่แล้ว เหตุใดจึงต้องให้ส่งเด็กมาเข้าโรงเรียนเล่า ขอน
 อธิบายเป็น ๒ อย่าง อย่าง ๑ เพราะพ่อแม่ย่อมต้อง

มักจะกระทำมาหากินอยู่เป็นนิจ ต่อเวลาว่างหรือเมื่อมี
 เหตุจำเป็นจึงผกผันอดทน เพราะฉะนั้น โอกาสที่เด็กจะได้
 ศึกษาต่อพ่อแม่มีน้อยกว่ามาเข้าโรงเรียน อีกอย่าง ๑ นั้น
 วิชาความรู้ย่อมเกิดขึ้นใหม่และเจริญขึ้นเสมอ พ่อแม่
 คิดทำมาหากิน ไม่มีโอกาสที่จะหาวิชาความรู้เพิ่มเติม
 ไว้สำหรับอดทน แต่เด็กไม่คิดทำมาหากิน ถ้ามาเข้าโรง
 เรียนก็จะได้เรียนวิชาหาความรู้เพิ่มเติมให้ทันสมัย เอาไป
 ช่วยพ่อแม่ทำมาหากินและหาเลี้ยงตัวเองได้สะดวกยิ่งขึ้น
 เพราะในโรงเรียนทั้งหลายนั้น รัฐบาลย่อมแสวงหาวิชา
 ความรู้จะเป็นคุณแก่นักเรียนมาฝึกสอน แล้วยังออก
 ทรัพย์ซึ่งชำนาญวิชาความรู้อย่างนั้น ๆ ให้มาเป็นครู
 การที่เด็กมาเข้าโรงเรียนย่อมได้ วิชาความรู้มากกว่าเรียน
 ที่อื่น และอาจจะเรียนรู็เร็วกว่าไม่มาเข้าโรงเรียน อธิบาย
 ที่ว่ามาในข้อนี้ ถ้านักเรียนคนใดยังสงสัย ลองถาม
 ผู้ใหญ่ที่เขาได้เคยเข้าโรงเรียนมาแต่ก่อน เป็นต้นแต่
 เจ้าคุณเทศา ฯ ลงไป ก็คงจะได้ฟังคำตอบเช่นเดียวกัน

ว่าการที่เขาได้เข้าโรงเรียนเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเมื่อเติบโต
ใหญ่มีใช้น้อย

๕. การศึกษาของเด็กที่ในโรงเรียนนั้น คนทั้งหลาย
มักเข้าใจกันแต่ว่าเรียนวิชาหนังสือ เพราะเห็นบังคับ
ให้เด็กทุกคนให้ท่องและเขียนหนังสือตั้งแต่แรกเข้าเป็นน
ักเรียน แม่เมื่ออ่านหนังสือออกและเขียนหนังสือได้เด
วยังให้เรียนหนังสือเรื่องต่าง ๆ ต่อไปจนตลอดเวลาที่เป
็นนักเรียน เหตุด้วยเข้าใจกันว่าเรียนแต่วิชาหนังสือ จึง
มักเรียกการศึกษว่า “เรียนหนังสือ” อยู่แพร่หลาย
ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น หนังสือเป็นแต่เครื่องเก็บรักษา
วิชาความรู้ไว้เหมือนอย่างคลังที่เก็บทรัพย์มรดก การ
เรียนหนังสือเหมือนหาถูกกุนแจสำหรับไขคลังเข้าไปเอา
ทรัพย์มรดก คือวิชาและความรู้ ซึ่งเขาเจตนาให้แก่อ
นักเรียน อันวิชาและความรู้ ที่สอนในโรงเรียนทั้งหลาย
ถึงกระบวนสอนต่างโรงเรียนหรือต่างชั้นต่างครู จะต่างกัน
อย่างไรก็ตาม ย่อมมุ่งหมายให้เป็นประโยชน์แก่นักเรียน ๓
อย่างเหมือนกันหมด คือ

อย่างที ๑ นั้น มุ่งหมายจะให้เด็กเรียนมีกำลังร่างกาย
แข็งแรงและปราศจากโรคภัย เพื่อให้อายุน้อยอยู่ดีจน
แก่เฒ่า การที่สอนความรอนามยกดี แยกหักกายบริหาร
กดี อยู่ในประโยชน์อย่างที ๑ นี้

อย่างที ๒ นั้น มุ่งหมายจะให้เด็กเรียนเป็นด้าชุมชน
คือ คนประพฤติดี เป็นที่เชื่อถือของผู้อื่น การ
ที่สอนจรรยาและสอนคำสอน อยู่ในประโยชน์อย่าง
ที ๒ นี้

อย่างที ๓ นั้น มุ่งหมายจะให้เด็กเรียนมีสติปัญญา
การที่สอนให้คิดเลขกดี ให้รู้ภูมิคำศัพท์และพงศาวดาร
กดี ช้ให้เห็นลักษณะวัตถุหรือกิจการต่าง ๆ ที่เป็นจริง
อย่างไรกดี เหล่านี้อยู่ในประโยชน์อย่างที ๓

การฝึกหัดเป็นลูกเสือ รวมประโยชน์ทั้ง ๓ อย่างที
กล่าวมาอยู่ในนั้น รัฐบาลจึงได้บำรุง และประโยชน์
๓ อย่างนั้นเป็นองค์ของสามัญคึกษา เมื่อนักเรียนเรียน
ได้ตลอดแล้ว จะไปเรียนวิชาความรู้หรือสามัญคึกษา

อย่างไรสำหรับหาเดียงตวักจะเรียนได้สะดวกดี เพราะได้
รับความฝึกหัดอบรมและมีความรู้เบื่องตนเป็นทุนสำหรับ
ตัวไปแล้ว

๖. ก็แต่การศึกษาคหาความรู้นั้น ถึงแม้นเข้าโรง
เรียนก็ดี ที่จะเรียนได้ความรู้หรือไม่นั้นสำคัญอยู่ที่ตัว
ของเด็กนั้นเรียนด้วย คือเด็กคนใดเล่าเรียนด้วยตั้งใจ
จะหาความรู้ เด็กคนนั้นจึงเรียนได้สำเร็จ ถ้าไม่ตั้งใจ
เรียนก็ไม่ได้ความรู้ เพราะฉะนั้นนักเรียนทั้งหลายที่
มาเข้าโรงเรียน ถ้าอยากจะมีความรู้เป็นประโยชน์แก่
คนต่อไป เบื่องตนต้องเคารพนับถือครู และเชื่อฟัง
คำที่ครูสั่งสอน แล้วตั้งใจเรียน อันลักษณะการเรียน
นั้นตามคติโบราณ ว่ามองคซึ่งต้องถือเป็นหลัก ๔ อย่าง
คือ

อย่างที่ ๑ ต้องตั้งใจ ฟัง คำสอนของครู

อย่างที่ ๒ ฟังแล้วต้อง คิด ดูให้เข้าใจ

อย่างที่ ๓ ถ้ายังไม่เข้าใจต้อง ถาม

อย่างที ๔ เมื่อเข้าใจแล้วต้อง จำ ไว้

ข้อความที่กล่าวมาเหล่านี้ เด็กนักเรียนทั้งหลายจงจำไว้
เป็นคติ

(ความที่ฉันกล่าวเรื่องการเล่าเรียน ฉันเกรงว่า
นักเรียนจะไม่เข้าใจได้หมดทุกคน ด้วยนักเรียนที่มานั่ง
ฟัง มีตั้งแต่ชั้นเล็กชั้นไปจนถึงชั้นใหญ่ เพราะฉะนั้นถ้าครู
เห็นว่าความที่ฉันกล่าวจะเป็นประโยชน์แก่ใจจำไว้ให้ชัดเจน
แก่นักเรียนต่อไป)

ว่าด้วยการสอน

๗. ตอนนี้จะกล่าวอธิบายถึงเรื่องครู เรื่องนี้เมื่อ
ต้นปีมีการประชุมอบรมความรู้ครูโรงเรียนที่ในกรุงเทพฯ ฯ
ท่านเสนาบดีกระทรวงธรรมการได้ตรัสเชิญฉันไปแสดง
ปาฐกถาให้พวกครูทั้งหลายฟังณะสถานด้ามคยาจารย์ครั้ง
หนึ่ง ฉันได้แสดงปาฐกถา ว่าด้วย ความรับผิดชอบ
ของครู แต่ครูที่อยู่ในมณฑลนั้นโดยมากเห็นจะไม่ได้มี

โอกาสเข้าไปฟัง จึงจะเลือกเอาเนื้อความในปาฐกถา
 นั้นมาแต่งและเพิ่มเติมความบ้าง ให้เหมาะแก่การ
 แต่งปาฐกถาในวันนั้น

อันผู้ที่^๑เป็น^๒ครู^๓จะเป็น^๔ครูใหญ่^๕ก็ตาม หรือครูรอง^๖
 ก็ตาม^๗ ผู้^๘แต่^๙ชน^{๑๐}ชื่อว่า^{๑๑}ครู^{๑๒}แต่^{๑๓}มีความ^{๑๔}รับผิดชอบ^{๑๕}เปิดเผย^{๑๖}
 กันกับบุคคล^{๑๗}จำพวก^{๑๘}อื่น^{๑๙}หลาย^{๒๐}สถาน^{๒๑} ขอให้^{๒๒}ลอง^{๒๓}คิดหา^{๒๔}
 อธิบาย^{๒๕}คำว่า^{๒๖} “ครู”^{๒๗} หมายความว่า^{๒๘}อะไร^{๒๙} ก็จะ^{๓๐}เห็น^{๓๑}
 ความ^{๓๒}รับผิดชอบ^{๓๓}อัน^{๓๔}เป็น^{๓๕}เบื่อง^{๓๖}ตน^{๓๗} เพราะ^{๓๘}คำว่า^{๓๙} “ครู”^{๔๐}
 ย่อม^{๔๑}หมายความว่า^{๔๒}เป็นผู้^{๔๓}ทรง^{๔๔}คุณ^{๔๕}วิ^{๔๖}เศษ^{๔๗} ๒ อย่าง^{๔๘} คือ^{๔๙}
 เป็นผู้^{๕๐}มีความ^{๕๑}รู้อย่าง^{๕๒} ๑ และ^{๕๓}เป็นผู้^{๕๔}อาจ^{๕๕}สอน^{๕๖}ความ^{๕๗}นั้น^{๕๘}ให้^{๕๙}
 แก่^{๖๐}ผู้อื่น^{๖๑}ได้ด้วย^{๖๒}อีก^{๖๓}อย่าง^{๖๔} ๑ ผู้^{๖๕}มี^{๖๖}แต่^{๖๗}ความ^{๖๘}รู้^{๖๙} แม้^{๗๐}อย่าง^{๗๑}ดก^{๗๒}เพียง^{๗๓}
 ได^{๗๔}นาม^{๗๕}ว่า^{๗๖}เป็น^{๗๗}นัก^{๗๘}ปราชญ์^{๗๙} หาน^{๘๐}บ^{๘๑}ว่า^{๘๒}เป็น^{๘๓}ครู^{๘๔}ไม่^{๘๕} เพราะ^{๘๖}
 เหตุ^{๘๗}ที่^{๘๘}ไม่^{๘๙}สอน^{๙๐}ผู้^{๙๑}อื่น^{๙๒}ได้^{๙๓} ผู้^{๙๔}รับ^{๙๕}ตำแหน่ง^{๙๖}เป็น^{๙๗}ครู^{๙๘}จึง^{๙๙}มี^{๑๐๐}ความ^{๑๐๑}
 รับผิดชอบ^{๑๐๒}ที่^{๑๐๓}ต้อง^{๑๐๔}รู้^{๑๐๕}จริง^{๑๐๖} น^{๑๐๗}ว^{๑๐๘}ช^{๑๐๙}า^{๑๑๐}ซึ่ง^{๑๑๑}ตัว^{๑๑๒}สอน^{๑๑๓} ทั้ง^{๑๑๔}ต้อง^{๑๑๕}สามารถ^{๑๑๖}
 สอน^{๑๑๗}ให้^{๑๑๘}ศิ^{๑๑๙}ษ^{๑๒๐}ย์^{๑๒๑}ของ^{๑๒๒}ตน^{๑๒๓}รู้^{๑๒๔}ว^{๑๒๕}ช^{๑๒๖}า^{๑๒๗}นั้น^{๑๒๘}ได้^{๑๒๙}ด้วย^{๑๓๐} ถ้า^{๑๓๑}ผู้^{๑๓๒}ไม่^{๑๓๓}รู้^{๑๓๔}จริง^{๑๓๕}และ^{๑๓๖}
 ไม่^{๑๓๗}รู้^{๑๓๘} จ^{๑๓๙}ก^{๑๔๐}สอน^{๑๔๑}เข้า^{๑๔๒}รับ^{๑๔๓}ตำแหน่ง^{๑๔๔}เป็น^{๑๔๕}ครู^{๑๔๖}ก็^{๑๔๗}เส^{๑๔๘}ม^{๑๔๙}อด^{๑๕๐}ดวง^{๑๕๑}เขา^{๑๕๒}หา^{๑๕๓}ก^{๑๕๔}ิน^{๑๕๕}ทำ^{๑๕๖}

ให้^๒ได้^๑ชอ^๑คร^๑ ไซ^๑แต่^๑เท^๑น^๑ ถึง^๑แม่^๑ครู^๑ผู้^๑ทร^๑แต่^๑
 ด^๑อน^๑ไ^๑ด้^๑จ^๑ริง^๑ก^๑ย^๑ง^๑ม^๑ค^๑ว^๑า^๑ร^๑บ^๑บ^๑ิด^๑ช^๑อ^๑บ^๑ต^๑อ^๑ไ^๑อ^๑ก^๑ซ^๑น^๑ห^๑น^๑ง ค^๑ือ
 ที่^๑จะ^๑ต^๑อ^๑ง^๑ด^๑อน^๑วิ^๑ช^๑า^๑ค^๑ว^๑า^๑ม^๑ร^๑ู^๑ให้^๑ท^๑น^๑ด^๑ม^๑ย^๑ ถ้า^๑คร^๑ู^๑ค^๑น^๑ไ^๑ด^๑ห^๑ด^๑ง
 ทั^๑ะ^๑น^๑ง^๑ค^๑ว^๑า^๑ร^๑บ^๑อ^๑ย^๑ไ^๑ด้^๑แล้ว ไ^๑ม่^๑ร^๑ว^๑น^๑ช^๑ว^๑า^๑ย^๑ห^๑า^๑ค^๑ว^๑า^๑ม^๑ร^๑ู^๑เพ^๑ิม^๑เด^๑ิม
 ให้^๑ท^๑น^๑ค^๑ว^๑า^๑เจ^๑ริ^๑ญ^๑ของ^๑วิ^๑ช^๑า^๑ค^๑ว^๑า^๑ม^๑ร^๑ู^๑ คร^๑ู^๑ค^๑น^๑น^๑ก^๑จะ^๑ได้^๑อ^๑ม^๑
 คุ^๑ณ^๑วิ^๑เค^๑ษ^๑ต^๑ด^๑อ^๑จ^๑น^๑ด^๑า^๑ภ^๑ย^๑ค^๑ เพ^๑ระ^๑ไ^๑ม่^๑ส^๑า^๑ม^๑า^๑ร^๑ด^๑จะ^๑ท^๑า^๑ก^๑าร^๑
 ทั^๑ม^๑ห^๑น^๑า^๑ท^๑ไ^๑ด^๑ง^๑ด^๑ม^๑ค^๑ว^๑ อ^๑ก^๑ป^๑ระ^๑ก^๑าร^๑ห^๑น^๑ง^๑คร^๑ู^๑เบ^๑็น^๑ผู้^๑ร^๑บ^๑บ^๑ิด^๑
 ช^๑อ^๑บ^๑ร^๑ก^๑ษ^๑า^๑ช^๑อ^๑ได้^๑ย^๑ง^๑ของ^๑ร^๑อ^๑ง^๑เร^๑เ^๑น เพ^๑ระ^๑ผู้^๑ป^๑ก^๑ค^๑ร^๑อง^๑เช^๑า^๑ด^๑ัง
 ได้^๑ก^๑เ^๑า^๑ร^๑อ^๑ง^๑เร^๑เ^๑น^๑ไ^๑ห^๑น ก^๑ด^๑ว^๑ย^๑เช^๑า^๑เช^๑อ^๑ว^๑า^๑ร^๑อ^๑ง^๑เร^๑เ^๑น^๑น^๑น^๑เ^๑ก^๑ด^๑อ^๑น^๑
 ดี คร^๑ู^๑ร^๑อ^๑ง^๑เร^๑เ^๑น^๑น^๑จะ^๑ม^๑ก^๑ค^๑น^๑ก^๑ตาม ย^๑่อ^๑ม^๑ร^๑บ^๑บ^๑ิด^๑ช^๑อ^๑บ^๑
 ด^๑ว^๑ย^๑ก^๑ัน^๑ไ^๑น^๑ก^๑าร^๑ที่^๑จะ^๑ ฝึก ก^๑ิ^๑ร^๑ิ^๑ยา^๑อ^๑ช^๑ณ^๑า^๑ด^๑ย^๑ได้^๑ก^๑ให้^๑ป^๑ระ^๑พ^๑ฤ^๑ติ
 ค^๑ว^๑ด^๑ และ ด^๑อน วิ^๑ช^๑า^๑ค^๑ว^๑า^๑ม^๑ร^๑ู^๑ ให้^๑เ^๑ก^๑เ^๑ก^๑ท^๑เ^๑มา^๑เบ^๑็น^๑น^๑ก^๑เร^๑เ^๑น^๑
 อ^๑ย^๑ไ^๑น^๑ร^๑อ^๑ง^๑เร^๑เ^๑น^๑ของ^๑ค^๑น^๑ให้^๑ล^๑ำ^๑เร^๑็^๑จ^๑ป^๑ระ^๑โย^๑ชน^๑ท^๑ัง ๒ ด^๑เ^๑า^๑น^๑ด^๑ว^๑ย^๑
 ก^๑ัน ถ้า^๑ไ^๑ม่^๑ท^๑า^๑ด^๑ัง^๑น^๑น^๑หรือ^๑ท^๑า^๑ไ^๑ม่^๑ได้^๑ด^๑ง^๑เช^๑า^๑ห^๑ว^๑ัง^๑ใจ เช^๑า^๑ก^๑
 ค^๑ง^๑ถ^๑อ^๑น^๑ได้^๑ก^๑ไ^๑ด^๑ง^๑ร^๑อ^๑ง^๑เร^๑เ^๑น^๑อ^๑น^๑ และ^๑ค^๑เ^๑ด^๑เ^๑ย^๑น^๑ร^๑อ^๑ง^๑เร^๑เ^๑น^๑น^๑
 ให้^๑ค^๑น^๑ท^๑ง^๑ห^๑ด^๑า^๑ย^๑พ^๑า^๑ก^๑ัน^๑ร^๑ัง^๑เก^๑ย^๑จ^๑ไ^๑ม่^๑ด^๑ัง^๑ได้^๑ก^๑มา^๑ให้^๑ ร^๑อ^๑ง^๑เร^๑เ^๑น^๑ก^๑

ย่อมเลื่อมเลี้ยวสื่อได้ยิ่ง ถ้าโรงเรียนไหนครูช่วยกันดูแล
ฝึกสอนศิษย์ดี โรงเรียนนั้นก็ย่อมเจริญ เพราะได้
ความนิยมของคนทั้งหลาย ความรับผิดชอบที่ยกมา
แสดงเป็นอุทาหรณ์นั้น นับว่าเป็นทางโลก.

๘. ยังมีความรับผิดชอบของครูอีกสถานหนึ่ง ซึ่ง
เป็นฝ่ายทางธรรม สำคัญยิ่งกว่าความรับผิดชอบในทาง
โลก ขอนม่อธิบายและนิทานเปรียบเทียบของนักปราชญ์
แต่โบราณแสดงไว้มาก เช่นนิทานในนิบาตชาดกเรื่อง
หนึ่ง ว่ามีลูกนกแขกเต้า ๒ ตัวเกิดในคราวเดียวกัน
ยังไม่ทันจะเติบโตใหญ่โตมพายุพัดถล่มรังแตก ลูกนก ๒ ตัว
นั้นล้มพาดิ่วแยกกันไป ตัวหนึ่งไปตกที่ใกล้กุฎีฤษี ๆ
เพียงไร อีกตัวหนึ่งไปตกที่ใกล้เรือนโจร ๆ เพียงไร
ต่างหัดลูกนกแขกเต้าให้พูดได้ทั้ง ๒ ตัว อยู่มาพระราช
เจ้าเมืองพาราณสีออกประพาสป่าแล้วหลงไปทางบ้านโจร
นกแขกเต้าตัวที่โจรเพียงจับอยู่บนต้นไม้ แต่พอเห็น
พระราชกรัณธ์ว่าจะฆ่าฟันตามคำของพวกโจรที่จำไว้

พระราชาตกพระทัยต้องรีบหนีไป ครั้นไปใกล้บริเวณ
 อาศรมพระฤๅษี นักแซกเต้ออกตัวหนึ่งซึ่งพระฤๅษีสอน
 เห็นเขากรองเชือเชญด้วยถอยคำอันดีรูปาพ พระราชาทอด
 พระเนตรเห็นก็โปรดปราน ตรัสขอเอานักแซกเต้อตัว
 นั้นไปเลี้ยงไว้ในพระราชฐาน นิทานเรื่องนี้ผู้แต่งประสงค์
 จะแสดงว่านิสัยดีของเด็กนั้น ครูผู้ฝึกสอนอาจจะอบรม
 ชักจูงไปให้ได้ดีให้ชั่วก็ได้ ขอนแก่นในสมัยเมื่อมี
 โรงเรียนอย่างปัจจุบันนี้นักยงเป็นความจริง ครูผู้ฝึกสอน
 อบรมนิสัยดีเด็กอย่างไรในโรงเรียน ก็มักจะเป็นนิสัยดีติด
 ตัวไปเมื่อเป็นผู้ใหญ่ เพราะฉะนั้นถ้าครูผู้ฝึกสอนอบรม
 นิสัยนักเรียนให้ออกไปเป็นคนดีได้ก็บุญ ถ้าผู้ฝึกสอน
 ทางชั่วหรือแม่แต่ไม่คอยบอกรักกัน ปลดปล่อยให้เด็กได้
 ความชั่วในเวลาเป็นนักเรียน เช่นคบพวกเพื่อนที่เป็น
 พลาด ได้นิสัยชั่วติดตัวไปจากโรงเรียน ไปเป็นเหตุ
 ให้เกิดทุกข์โทษภัย บาปก็ได้แก่ครูด้วย ความรับผิดชอบ
 ของครูในชั้นจึงอยู่ในทางธรรม ผิดกับความรับผิดชอบ

ผิดชอบของข้าราชการแผนกอื่น เป็นต้นว่าพวกกรรมการ
อำเภอ ถ้าปกครองอ่อนแอเกิดโจรผู้ร้ายชุกชุม เทศา ๆ
หากคนที่ดีไปเปลี่ยนเหตุร้ายก็สงบ แต่ครูผู้ฝึกสอนศิษย์
ผิดนั้น ถึงจะเปลี่ยนตัวครูผลของความผิดก็ยังติดอยู่ที่
ตัวนักเรียน และอาจพาให้ผู้อื่นได้ความทุกข์ยากไป
ช้านาน

๕. ความรับผิดชอบของครู แม้มิหลายสถานดัง
แต่ดงมา ถ้าผู้เป็นครูแล้วจะอาจระวังตัวได้ไม่ยาก
นัก จะแนะนำความบางข้อซึ่งเห็นว่าเป็นทางดีสำหรับครู
คือ

ข้อ ๑ ถอดชนกกรรม ตั้งใจว่าครูเหมือนกับเป็นพ่อ
แม่ ศิษย์เหมือนกับลูก อันนี้เป็นคติโบราณ เขา
จึงเรียกว่า “ลูกศิษย์” ด้วยธรรมเนียมพ่อแม่ย่อมระวัง
ลูก ไม่ละเลยในการที่จะฝึกสอนให้ดี และคอยป้องกัน
อยู่เสมอมิให้ลูกตกไปในทางชั่ว แม่ลูกไม่อยู่ในโอวาท

จะทำโทษ โขยอย่างไรก็ทำเพียงให้ดูถูกละชั่วมาหาดี ไม่
มีที่จะขาดความรักและความหวังดีในลูก

ข้อ ๒ ประพฤติตนให้เป็นตัวอย่างแก่ศิษย์ ด้วย
ธรรมดาของเด็กย่อมพอใจเขาอย่างผู้ใหญ่ ครูปรารถนา
จะให้เด็กเรียนมีกิริยาอัธยาศัยอย่างไร ประพฤติตัวเอง
ให้เป็นเยี่ยงอย่าง เด็กก็ย่อมจะนิยมกระทำตามให้สำเร็จ
ผลดีในการฝึกสอน

ข้อ ๓ พิจารณาในการฝึกสอน เพื่อให้ศิษย์ได้
ประโยชน์และคุณความดีจริง ๆ ดังกล่าวมาก่อนแล้ว ไม่
ดีแต่ว่าสอนไปตามเวลาและหลักสูตร

๑๐. เนื่องต่อการฝึกสอนเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่
ศิษย์เมื่อเป็นผู้ใหญ่ จะกล่าวความเพิ่มเติมอีกอย่าง
หนึ่งสำหรับโรงเรียนผู้หญิง ซึ่งครูและนักเรียนมาฟัง
ปาฐกถาอยู่ในที่นรกมามาก อันวิชาความรู้สำหรับสอน
เด็กผู้ชายกับเด็กผู้หญิงแม่เหมือนกันโดยมาก มีผิดกัน
บางอย่างซึ่งผู้เป็นครูควรถือเป็นคติ ข้อสำคัญนั้น คือ

ที่ธรรมดาผู้หญิงต้องเคยงลูกเมื่อแรกเกิด ถ้าเคยงลูก
 ลูกก็รอด เคยงผิดลูกก็ตาย หรือแม่จะรอดอยู่ได้ เด็ก
 นั้นก็จะเป็นคนไม่สมบูรณ์ไปตลอดชีวิต ความรู้
 สำหรับเคยงเด็กจึงจำเป็นที่ผู้หญิงจะต้องศึกษา แต่มัก
 ประมาทกันเสีย ด้วยเห็นว่าเด็กผู้หญิงที่มาเป็นนักเรียน
 อยู่ในโรงเรียนยังเด็ก ยังไม่ถึงเวลาจะต้องเคยงเด็ก
 และจะสอนเรื่องเคยงลูกเท่าที่หน้าอกดู ถ้าใครคิดเห็น
 เช่นนั้น จงลองถามเด็กนักเรียนดูก็จะปรากฏว่ามีหลาย
 คนที่ต้องช่วยแม่เคยงน้องเวลาอยู่บ้าน ความจริงอัน
 การที่สอนความรู้ สำหรับเคยงเด็กนั้นไม่ได้อยู่ที่เรื่องออก
 ลูกเท่า ขอคำคณินน่อยที่ลูกอ่อนยังบอกทุกซ่ซของตน
 เองไม่ได้ ผู้เคยงได้แต่ตั้งเกิดกิริยาอาการเด็ก ว่า
 จะเป็นทุกข์หรือเป็นสุข การตั้งเกิดกิริยาอาการ จึง
 เป็นความรู้อย่างหนึ่งซึ่งต้องศึกษาลำหรับเคยงเด็ก ถึง
 ว่าจะตั้งเกิดแล้วยังจะต้องศึกษาต่อไปอีก ว่าจะควรทำอย่าง
 ไร เพื่อบำบัดความทุกข์และบำรุงรักษาความสุขของเด็ก

แม่เมื่อเด็กพูดได้แล้ว ก็ยังไม่รู้จักรักษาตัว แม่ยังต้อง
 ดูแลประคับประคองและดั่งด่อนก่อนผู้อื่น นักปราชญ์
 เตโบริณจึงกล่าวว่ “แม่เป็นครูคนแรก” อันความ
 รู้สำหรับเดียงเด็กนั้นอาจจะสอนในโรงเรียนได้หลายอย่าง
 และอาจจัดวิธีสอนให้สนุกสนานแก่นักเรียนได้ด้วย จะ
 ขพอให้เห็นแต่อย่างหนึ่ง ดังเช่นชวนนักเรียนทำสวน
 ดอกไม้ และให้เดียงด้คว่เอง เช่นนกหรือกระต่าย
 ในบริเวณโรงเรียน แล้วให้ให้นักเรียนดูแลรักษาสวน
 และด้คว่เองนั้นให้ดี ถ้าครูอธิบายที่จะแนะนำไซ้
 นักเรียนก็จะได้ความ รอนเป็นหลัก ในการเดียงเด็กหลาย
 อย่าง เป็นต้นแต่การด้เกดและการบำบดัทุกขบำรุงด้ช
 ด้วยเอาใจได้ดูแล ตลอดจนเกิดกรุณาต่อด้คว่และด้ง
 ชงตนเป็นผู้อุปการะเดียงดู เป็นนัด้สยตดัไป ถ้า
 ยงมีเด็กทารกหรือแม่นักเรียนชั้นเด็ก ๆ ให้นักเรียนชั้น
 ใหญ่ให้ดูแลอุปการะด้วยกยงดี ยงอกขอหนึ่งกรรมดา
 ผู้หญิงโดยมากเมื่อเติบโตใหญ่ย่อมมีแล้ว เมื่อมีคู่ครองเช่น

นนกกตองช่วยกันทำมาหากิน อนัดกะษณะการหาเดียง
 ชีพของบุคคลซึ่งเป็นคนคณัตวเมียนั้น โดยมากแล้วมักไป
 ทำงานหาเงินมาเดียง ฝ่ายเมียอยู่ดการบ้านเรือน เป็น
 ประเพณีในพนเมืองเพราะเหมาะแก่ธรรมเนียม ด้วยผู้ชาย
 มักอดมากกว่าผู้หญิง และผู้หญิงต้องเดียงตูกดงอธิบาย
 ที่กล่าวมาแล้ว ความรอนวยการบ้านเรือน หรือเรียก
 โดยย่อว่า “การเรือน” จึงเป็นการสำคัญซึ่งควรสอน
 นักเรียนผู้หญิง ยิ่งกว่าสอนให้เรียนวิชาแข่งผู้ชาย
 เพราะความรูกการเรือนจะเป็นประโยชน์และความสุขแก่ตัว
 เมื่อเติบโตใหญ่มีเหยาเรือนในภายหน้า การเรือนนั้น (ครู
 ผู้หญิงก็เห็นจะรู้ ด้วยกันโดยมากแล้ว ทั้งตัวฉันเป็นผู้
 ชายไม่ชำนาญ) จะกล่าวแต่ที่เป็นส่วนสำคัญ คือ

๑. การสงวนทรัพย์ ใช้จ่ายแต่สมควร อย่าให้เกิน
 รายได้ และคิดใช้ทุนให้เกิดกำไร.

๒. การรักษาสัมบัติ เป็นคนแต่เกรงของนุ่งห่ม เกรง
 ใช้สรวยตลอดจนที่อยู่อย่าให้บุบฉลาย หรือได้โครก
 สัมมม.

๓. การประกอบอาหาร รู้จักทำกับข้าวของกิน เรือง
 นได้เคยเห็นสอนกันด้วยเข้าใจผิด ถ้าคิดว่าควรให้
 ทำของอย่างหรูหรา เช่นได้กรอกแกงบวนและทองหยิบ
 ฝอยทอง ซึ่งเศรษฐีเขาทำถวายพระ หัดเช่นนั้นไม่
 เป็นประโยชน์จริง เพราะนาน ๆ จึงจะได้ทำ คนบาง
 จำพวกไม่มักจะต้องทำเลยก็มี ที่ถูกนั้นคือสอนให้รู้จัก
 ประกอบอาหารอย่างเช่นกินกันเป็นสามัญ แต่ ให้มีรส
อร่อยอย่าง ๑ รู้จักระวัง อย่าให้เสียทอง ของผู้กิน
 อย่าง ๑ สอนอย่างนั้นเป็นข้อสำคัญในการประกอบอาหาร.

๔. การพยาบาล รู้จักปฏิบัติคนไข้ และเลี้ยงเด็ก
 ด้วยอย่าง ๑

ความรู้ ๔ อย่างที่กล่าวก็มีสอนในหลักสูตรของโรงเรียน
 อยู่แล้วมากบ้างน้อยบ้างแทบทุกอย่าง ครูควรเอาใจใส่
 สอนให้บริบูรณ์เพื่อประโยชน์ดังกล่าวมา.

๑๑. ความรับผิดชอบของครูตามที่พรรณนามา เป็น
 ส่วนสามัญศึกษา คือสอนความรู้ ซึ่งเด็กทุกคนควรรู้

ส่วนวิชาสามัญศึกษา คือสอนความรู้^{๒๑} ซึ่งเป็นทางหา^{๒๒}เลี้ยง
 ชีวิตของนักเรียนเมื่อเติบโตใหญ่ขึ้น มีข้อสำคัญเป็นหลัก
 อยู่ ๒ ข้อ คือ ๑ คือส่งกุลของเด็กข้อ ๑ กับอุปนิสัย^{๒๓}ของเด็กอีก
 ข้อ ๑ จะกล่าวอธิบายพอให้เห็นเป็นอุทาหรณ์ ยกตัวอย่าง
 ดังเด็กเป็นลูกชาวนา ถ้าครูฝึกสอน^{๒๔}ให้เป็นเสมียน เมื่อ
 เด็กนั้นเติบโตใหญ่ขึ้นก็จะต้อง^{๒๕}ทิ้งการทำงานไปเที่ยวหางานรับ
 จ้างเขาเป็นเสมียน ไม่สามารถจะช่วยพ่อแม่ประกอบการ
 อาชีพของวงศ์สกุล ครั้นถึงเวลาได้^{๒๖}ไร่นาของพ่อแม่เป็น
 มรดกตกถึงตัวก็จะต้องขายให้ผู้อื่นเพราะไม่สามารถจะทำ
 ได้เอง อย่างนี้เรียกว่าสอนผิดฐานะส่งกุลอันต้องระวัง
 อย่าง ๑ ข้อที่กล่าวด้วยอุปนิสัย^{๒๗}นั้น คือเด็กบางคนอาจมี
 อุปนิสัยแปลกกววงศ์สกุล ดังเช่นเป็นลูกชาวนา แต่
 ฉลาดว่องไวในการคิดเลข เช่นนั้นก็ควรเปลี่ยนให้เรียน
 วิชาอื่นอาศัยคิดเลขเป็นหลักตามอุปนิสัย เพราะวิชา
 นั้นอาจจะเกิดประโยชน์แก่ตัวเด็กในภายหน้ายิ่งกว่าไปทำ

ไวไวนา ถึงกระนั้น^{๕๘}ก็ควรบอกพ่อแม่ให้^{๖๐}รู้ก่อน เขาจะ
ได้เตรียม^{๖๒}มมให้^{๖๔}เสียทางอาชีพของวงศ์สกุล.

๓๒. คราวนี้จะว่าด้วยบุญของครู ซึ่งมีผลกับของ
บุคคลจำพวกอื่น เหมือนอย่างดมเหตคำภีรกกิต หรือว่า
ผู้ว่าราชการจังหวัดกกิต ถ้าบังคับบัญชาการดี คน
ทั้งหลายก็พากันนิยมนับถือ แต่ว่าเพียงในอาณาเขต
มณฑลหรือจังหวัดที่ปกครอง แต่ครูนั้นศิษย์ ทอด
จากโรงเรียนไปแล้ว แยกย้ายกันไปอยู่ตามมณฑลแต่ละ
จังหวัดต่าง ๆ ไม่มีเขตคั่น ถ้าครูดี^{๖๖} เขาไปได้
ดีมีความสุข เขาก็คิดถึงคุณครู ผู้เป็นครูเช่นนั้นย่อม
มีผู้คอยอุปการะตอบแทนบุญคุณอยู่แพร่หลาย คล้าย
กับมีประกันภัยสำหรับความทุกข์ยากอยู่ตลอดชีวิต มีตัว
อย่างฉันได้เคยเห็นครูที่ตกโร ไต่ยาก มีศิษย์เก่าช่วย
เลี้ยงดูอุปการะให้พ้นความเดือดร้อนมาหลายคน ผลบุญ
อย่างวามาน มีแต่สำหรับผู้เป็นครู ท่านทั้งหลายที่
อยู่ในที่นี้ก็เคยมีครูแทบทุกคน คงจะเห็นจริงดังฉันกล่าว
โดยมาก.

ว่าด้วยราชการ

๓๓. ปาฐกถาที่แสดงวันนี้ ฉันตั้งใจจะกล่าวแต่เรื่อง
ที่เป็นสาธารณประโยชน์ อนุโลมตามบุคคลต่างจำพวก
ไปกันมาฟัง จึงกล่าวถึงเรื่องการเรียนให้ นักเรียนฟัง
กล่าวถึงเรื่องการสอนให้ครูทั้งหลายฟัง คราวนี้จะกล่าว
ถึงเรื่องทำการให้ ข้าราชการฟัง แต่เพื่อจะรักษาระเบียบ
ของปาฐกถา จะว่าแต่ด้วยคดีเบื้องต้น ทำนองเดียวกับ
ก. ข. ของกระบวนการทำการ อันธรรมดาคนทำ
ราชการก็ย่อมหมายจะติดต่อกันทั้งนั้น แต่กระบวนการความ
ประพฤติกี่หวังจะให้ ได้ความดีมีกัน มีคติบางอย่าง
ซึ่งคนโง่เขลาหรือคนฉลาดแต่ได้เพ็ดมักประมาณไม่ถือว่า
เป็นการสำคัญ แต่ที่จริงเป็นการสำคัญอย่างยิ่ง เพราะ
อาจจะพาไปให้ ได้ ดหรือได้ชั่วในปลายมือ ตัวอย่างนี้
ปรากฏมาเป็นอันมาก จะยกมากล่าวอธิบายในปาฐกถานี้
พอให้เห็นว่าสำคัญอย่างไร.

อย่างที่ ๑ คือ การเลี้ยงตัว คนทำราชการควรระวัง
 เป็นนิจอย่าใช้เงินให้มากกว่าผลประโยชน์ที่ได้ เพราะการ
 ใช้เงินเกินที่ได้ย่อมเกิดหนี้สิน เมื่อเป็นลูกหนี้แรกก็
 ยืมเงินเพื่อนฝูงใช้หนี้ ครนยืมเขาบ่อยเข้าเขาไม่ให้ ก็
 ต้องเที่ยววิ่งเงินกู้ อดวยยอมเสียดอกเบี้ยให้เขา เพิ่มทาง
 เสียยังชนอก เริ่มนำความลำบากเกี่ยวเข้ามาถึงตำแหน่ง
 ราชการของตน เพราะถูกเจ้าหนี้เร่งรัดแต่ละจระร้องฟ้อง
 ให้ต้องล้มละลายเสียชื่อเสียง ผู้เป็นลูกหนี้หนักก็ถึง
 ประพฤติชั่ว เช่นรับสินบน หรือเล่นการพนันด้วยหวัง
 ชนระ หรือยกยอกเงินของผู้อื่น แม่ที่ลุ่มจุนเงินหลวง
 ซึ่งตัวเป็นผู้รักษาเอาไปใช้หนี้ แต่แรกก็ตั้งใจว่าจะเอา
 ไปพอเกษศแล้วจะหามาใช้คืน แต่เมื่อไม่ล้มหวังก็
 เลยหลบหนีหรือทำชั่วร้ายแรงหนักขึ้น จนต้องโทษภัย
 ถึงหักโค่นในที่สุด บรรดาคนที่ปรากฏว่าข้าราชการต้อง
 ถูกถอดถอนและรับราชทัณฑ์ด้วยเรื่องเงิน มักเกิดแต่
 เริ่มใช้เงินมากกว่าผลประโยชน์ที่ตนได้เป็นมูลเหตุแทบทุก

เรื่อง เพราะฉะนั้นผู้ที่ทำราชการควรถือเป็นคติอย่าง ๓
 ซึ่งต้องระมัดระวังในการเลี้ยงชีพ อย่าใช้เงินให้เกินกว่า
 ที่ได้

อย่างที่ ๒ คือ รู้จักงาน อันกระบวนการทำงานนั้น
 ไม่ต้องบวญการกล่าวถึงผู้ทบทพลดพลดเพียงการงาน อัน
 ย่อมไม่ได้เป็นธรรมดา ถึงผู้ที่เต็มใจทำงาน ถ้าทำโดย
 ประมาท เช่นมีกง่ายหรือมีกเกียงแย่งผู้อื่น หรือว่า
 ทำด้วยลำคณินิด เช่นไปชอบทำงานนอกหน้าที่ยิ่งกว่า
 งานประจำตำแหน่งของตน ผู้ทำก็มิใคร่ได้ดี เพราะ
 ทำไม่ถูกทาง ทางที่ถูกนั้นควรมุ่งทำงานในตำแหน่งของ
 ตนให้สำเร็จนั้นเป็นสำคัญ จะยกตัวอย่างเช่นว่าเป็น
 เสมียน เบื้องต้นควรเอาใจใส่ศึกษาให้รู้งานในหน้าที่
 ของตนมื่ออย่างไบบ้าง แล้วตั้งใจทำงานนั้น ๆ ให้สำเร็จ
 กับการเสมอไป เช่นว่านเป็นทางที่ถูกอย่าง ๑ อีกอย่าง ๑
 นั้น ต้องพิจารณาความงานอันเป็นหน้าที่ของตนนั้นเขา
 ประสงค์จะให้ ดีเพียงใด ถ้าความริของตนยังบกพร่อง

ก็ชวนชวาศึกษาให้สามารถทำได้ อย่างดี ^๕ ๕ เป็นทาง
 ที่ถูกอีกอย่าง ๑ ^๕ เพียง ๒ อย่างที่กล่าวมานี้ ^๕ ถ้าใคร
 อุตส่าห์พยายามทำได้ก็คงได้ ดี ^๕ งานอย่างอื่นนอกจากงาน
 เล่มนี้ ^๕ ๕ เป็นทำนองเดียวกัน ^๕ เพราะกรรมดางานที่ทำ
 จะเป็นงานหลวงก็ตาม หรือว่างานของผู้ ^๕ ๕ คนก็ตาม ย่อม
 ประสงค์ตรงจะทำให้สำเร็จเป็นสำคัญ ถ้าผู้ใดสามารถ
 ทำงานให้สำเร็จได้ ดังประสงค์ ^๕ เขาก็ย่อมยกย่องผู้นั้น
 และให้ทำงานที่สำคัญยิ่งขึ้น โดยอันดับ ^๕ ก็จะได้ ดี เก่ง
 ยิ่ง ๆ ^๕ ขึ้นไป ^๕ ความมุ่งหมายทำงานให้สำเร็จดี ^๕ จึงควร
 ถือเป็นคนดีอย่าง ๑

อย่างที ๓ คือ ความซื่อตรง ^๕ คนคนทำการงานย่อม
 มีเวลาพลาดพลั้ง ^๕ ^๕ ที่จะไม่พลาดพลั้งบ้างเดยนั้นน้อยนัก
 แต่เหตุที่พลาดพลั้งนั้นผิดกันเป็นข้อสำคัญ ^๕ อย่างหนึ่ง
 เป็นด้วยประมาท ^๕ ยกตัวอย่างดังเช่นมีความผิดด้วยเกียจ
 คราน ^๕ หรือเพราะเมามายชั่วคราว ^๕ หรือเพราะเกิด
 โทสะเหล่านี้ ^๕ . ^๕ ถึงจะถูกลงโทษทัณฑ์ ^๕ เมื่อพ้นโทษ

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

๒๙

แล้วยกคนดี เพราะไม่ขาดความซื่อตรง แต่ถ้าวาท
 พลาดพลั้งเกิดด้วยเหตุจริตขาดความซื่อตรง เช่นรับสินบน
 หรือฉ้อโกงกดขี่เขาเอาประโยชน์แก่ตนเท่านั้น ถึงพิน
 โทษแล้วยกไม่คนดีได้ดังแต่ก่อน เพราะใครเคยเป็นคน
 คดแล้วเขาไม่ไว้วางใจ ด้วยเห็นว่าถ้ามีโอกาสเมื่อใด
 ก็อาจจะคดอีก ความซื่อตรงจึงเป็นหลักที่จะให้ผู้อื่นไว้วางใจ
 ความไว้วางใจของผู้อื่นเป็นคุณสมบัติสำคัญ
 อย่างยิ่งของข้าราชการ เป็นผู้น้อยถ้านายไว้วางใจก็มัก
 ได้เลื่อนยศศักดิ์ ถ้าผู้ที่เสมอกันไว้วางใจ ทำการงาน
 ก็สะดวก เพราะเขาย่อมพอใจช่วยเหลือ ถ้าเป็นผู้ใหญ่
 ซึ่งผู้น้อยที่อยู่ในบังคับบัญชาของตนไว้วางใจ ก็มีอำนาจ
 อันอำนาจนั้นมิได้มีด้วยอาชญา มีด้วยคนทั้งหลายไว้วางใจ
 ในความซื่อตรงเป็นสำคัญ ความซื่อตรงจึงควร
 ถือเป็นคนดีอย่าง ๑

อย่างที่ ๔ คือ ความอดทน ผู้ที่ยังไม่เคยเป็นข้าราชการ
 มักจะเข้าใจกันว่าคนทำราชการนั้นมีความสุขมาก ได้

ทั้งยศทั้งอำนาจและได้เงินเดือนพูนเพื่อยไม่ต้องชวนชวาช
 ทำมาหากิน ชอบเรียกกันว่า “มีบุญ” มีใครมีใครรู้
 ว่าข้าราชการมีความทุกข์ยากลำบากอย่างไรบ้าง ต่อเมื่อ
 เขารับราชการจึงเริ่มรู้ ว่าความลำบาก แม้จนความอด
 อยากรากตรำ ตลอดจนความทุกข์ร้อนรำคาญใจ มีแก่
 คนทำราชการไม่น้อยกว่าบุคคลที่ประกอบกรอื่นเป็นอาชีพ
 บางคนเขารับราชการพอถูกความลำบากเขาบ้างก็เกิดเบื่อ
 หันไปคิดหัดก่อกองหาความสุข คนเช่นนั้นเป็นไม่ได้ ดี
 ผู้ใดดีในราชการนั้น เพราะเขาอดทนต่อความลำบาก
 ถ้าใครจะรื้อถอนให้ถองแท กจึงดองถามข้าราชการชั้นผู้
 ใหญ่ ตั้งแต่เจ้าคุณเทศา ๑ เป็นต้น แม้ถามรายตัว
 ลงมา ก็จะได้ความอย่างเดียวกันว่ายังผู้ซึ่งก่อกองเคย
 ลำบากตรากตรำมายังชน และเพราะเขาได้อดทนต่อ
 ความลำบากมาจึงได้ ดีถึงเพียงนี้ ความอดทนจึงเป็น
 ข้อสำคัญอันหนึ่งของข้าราชการ ถ้าใครอยากหาแต่ความ
 สุขอย่าเขารับราชการจะดีกว่า ถ้าเขาทำราชการแล้วต้อง

อุทิศด้วยอมทนความลำบากแตกเอาประโยชน์ให้แก่บ้าน
เมือง เช่นนั้นจึงจะได้ดีในราชการ.

ความที่กล่าวมา ๔ อย่างนี้เป็นคติเบื้องต้นของคนทำ
ราชการเหมือนกันหมด ถ้าใครเอาใจใส่ดำเนิรยกและ
ถือไว้มั่นคงก็ย่อมจะได้ดี

ได้แต่คงปาฐกถาให้ท่านทั้งหลายพึงพอดมควรแก่การ
และเวทนา มาถึงที่สุดฉันขออำนาจพรแก่ท่านทั้งหลาย ให้
เจริญอายุวัฒนะสุขพลสวัสดิภาพจงทุกประการเทอญ.
